

Quatre medalles a Francesc Ferrer i Guàrdia: Devreese, Le Roux, CP i Murányi

*ROSSEND CASANOVA**

El juliol de 1909, amb l'objectiu de protegir els interessos miners al Marroc, amenaçats seriosament pels insurgents locals, el Govern espanyol hi destinà quaranta-mil soldats que eren, en la seva major part, de Barcelona. La decisió no agradà gens als barcelonins, que es mobilitzaren amb protestes que van anar creixent cada dia que passava. El poble s'alçà contra aquella guerra colonial encoberta i la decisió arbitrària d'enviar-hi només catalans. Els enfrontaments entre els manifestants i la policia culminaren amb una vaga general el 26 de juliol, que degenerà en un anticlericalisme que derivà en la crema d'esglésies, escoles i convents. Més de vuitanta edificis quedaren calcinats.

L'episodi, conegut com la Setmana Tràgica, no canvià de rumb fins a l'agost, quan els revoltats varen ser dominats per les forces armades, que hi actuaren de forma agressiva i contundent. El recompte final de víctimes d'aquella acció resulta encara avui esfereïdor, amb cent setze morts, més de dues mil persones jutjades i el tancament de les escoles laiques, dels centres obrers i dels diaris d'esquerres, considerats instigadors de la revolta. Finalment, el 13 d'octubre d'aquell 1909, al castell de Montjuïc, el pedagog Francesc Ferrer i Guàrdia va ser executat, acusat de ser l'incitador d'aquells fets. I si bé no hi tenia res a veure, les autoritats varen saber aprofitar tot un seguit de causalitats per fer de Ferrer el cap de turc.

Però, què havia passat exactament? Uns anys abans, Ferrer havia dut a terme a Barcelona un projecte innovador i avançat en el seu temps: l'Escola Moderna. El seu model es basava en una actitud filosòfica que refusava tot dogmatisme, religiós o d'altra índole, i basava l'educació de la infància en fonaments científics i racionals. Era un moviment de pedagogia llibertària amb mètodes adaptats a la psicologia dels nens i que no tenia res a veure amb la doctrina dels col·legis religiosos, motiu pel qual era benvist pel món obrer i d'esquerres.

* Doctor en Història de l'Art. Conservador del Museu de les Arts Decoratives de Barcelona.

Però les coses es van començar a tòrcer el 1906, quan Mateu Morral, traductor i bibliotecari d'un centre educatiu de Ferrer, atemptà contra el rei Alfons XIII a Madrid. L'acció va resultar frustrada, però ocasionà el tancament de l'Escola Moderna i la reclusió de Ferrer a la presó durant un any, acusat de complicitat, tot i que després va ser absolt.

En quedar en llibertat, es traslladà a França i a Bèlgica, on fundà la Lliga Internacional per a l'Educació Racional de la Infància (Éducation Rationnelle de l'Enfance) i on havia obert seus de l'Escola Moderna, anomenades allí de la Libre-Pensée. Precisament, Ferrer s'havia consagrat a la Lliga Internacional de l'Escola Moderna (Ligue internationale de la Libre-Pensée) creada per un belga, el doctor Modest Terwagne (1864-1945), al país del qual va fer nombroses estades.

Així, el seu ideari es va anar desenvolupant arreu d'Europa, sobretot entre les classes obreres i d'esquerres, que veien en aquesta forma educativa un allunyament de la metodologia religiosa de la majoria d'escoles.

Si retornem a la Setmana Tràgica, veurem que durant la revolta el Govern de l'Estat no va estar a l'alçada de la situació i que, en un gest de repressió i càstig, culpà el pedagog i l'executà injustament, acusant-lo falsament i sense provar-ho de ser l'instigador i el líder dels esdeveniments del juliol.¹ El seu afusellament posà de manifest la intransigència dels nuclis benestants i de la dreta (i de l'Es-

Foto 1. Retrat de Francesc Ferrer i Guàrdia en una carta postal editada en ocasió del Congrés Universal de l'Escola Moderna a Brussel·les el 1910.

1. Un temps després, el 1912, el procés contra Ferrer va ser revisat i la seva condemna va ser declarada errònia.

glésia, que veia perillar el seu domini escolar doctrinal) i generà un efecte contrari a l'esperat, impulsant els corrents antipolítics dins la classe obrera i, a nivell internacional, desencadenant una campanya europea de condemna que dugué a la caiguda del Govern. Anatole France afirmà que l'única culpa de Ferrer «és el de ser republicà i socialista lliurepensador; el seu crim és haver creat l'ensenyança laica a Barcelona i instruït a milers de nens en la moral independent, el seu crim és haver fundat escoles».

A París, per exemple, les queixes per aquest injust ajusticiament varen ser tant sonades que fins i tot s'atemptà contra l'alcalde, vista la seva laxitud en condemnar la mort de Ferrer. El batlle sortí il·lès dels aïrats exaltats, però un dels agents que el protegien hi va perdre la vida. Les queixes contra l'Església catòlica espanyola i contra la monarquia d'Alfons XIII acabaren amb disturbis difícils de controlar i feren que a la capital francesa s'organitzés una gran manifestació de repulsa al tràgic destí de Ferrer.

A Bèlgica, les manifestacions també foren destacables i a Brussel·les es varen viure aldarulls davant de l'ambaixada d'Espanya que comportaren la destrossa de mobiliari urbà i crits contra els poders públics de Madrid. L'organisme local, el Consell Comunal de Brussel·les, considerarà que la condemna de Ferrer s'havia produït en unes condicions injustificades i que era un atemptat gravíssim a les lleis de la civilització. Per això, opinant que cap poder tenia el dret d'eliminar un home pel fet de pensar diferent, protestà contra la seva execució i autoritzà l'erectió, per subscripció pública, d'un monument a la seva memòria, digne de la capital i en terreny municipal. A més, insistí a donar al monument una gran significació que marqués el declivi de la intolerància i glorifiqués la llibertat de la consciència humana.

Aquesta rehabilitació parcial fou obra d'un belga, Georges Lorant. Gràcies a ell i als admiradors del pedagog i filòsof màrtir s'erigí aquest monument, obra de l'escultor belga Auguste Puttemans (1866-1927), i en l'ocasió es va posar a la venda una medalla de Godefroid Devreese (1861-1941).²

Devreese i la medalla al monument a Ferrer

A Bèlgica, poc temps abans de realitzar aquesta medalla, l'escultor Devreese havia modelat una placa commemorativa a Georges Garnir (1868-1839), escriptor i fundador de la revista *Pourquoi Pas?* i autor de «Semeur», l'himne de la Universitat Lliure de Brussel·les. Aquesta institució datava del 1834 i en el discurs inaugural el filantrop Auguste Baron definí el seu esperit: «*Jurem inspirar els nostres alumnes, sigui quin sigui l'objecte del nostre ensenyament, l'amor pràctic dels homes que són germans, sense distinció de casta, d'opinió, de nació;*

2. WILLENZ, A. M., *Le médailleur Godefroid Devreese*, publicació inèdita, Brussel·les, 1986, p. 67 i 68.

Foto 2. Anvers i revers de la medalla de Godefroid Devreese.

jurem ensenyar-los a consagrar els seus pensaments, els seus treballs, els seus talents a la felicitat i a la millora dels seus conciutadans i de la humanitat...»

Per tant, quan a finals d'aquell any 1909 el Consell Comunal de Brussel·les decidí editar la medalla a Ferrer, molt probablement l'encarregà a Devreese perquè l'escultor ja coneixia l'assumpte sobre el món liberal i el del lliure pensament, a més de ser un retratista excel·lent.³ Afegirem també que Devreese era maçó (així com una part important del seu entorn artístic) i que la Universitat Lliure de Brussel·les va rebre ingressos de les subscripcions llançades pel Gran Orient i diverses lògies maçòniques del país.

La medalla en record de Ferrer i que serví per a recollir diners amb els quals col·laborar a l'erecció del monument va ser realitzada en níquel i a l'anvers s'hi pot veure la llegenda circular «Francisco FERRER» amb l'efígie a la dreta i la signatura G. DEVREESE al lateral, a l'alçada de l'espatlla. Al revers hi ha la inscripció circular «ALELLA. 10 Janvier. 1859. - MONTJUICH. 13 Octe. 1909» amb una clara intenció de perpetuar que l'ajusticiament no s'havia comès a Barcelona sinó al seu opressiu castell-presó. Al centre apareixen distribuïts quatre elements amb una clara voluntat simbòlica: un llibre obert, com a representació de l'educació; una torxa, que evoca la il·luminació del coneixement i la Ciència, així com el poder regenerador de la flama; uns ramells de banús fals o laburn (*Laburnum anagyroides*), planta que per l'abundància de les seves flors grogues s'anomena popularment "pluja d'or" i que, en ser verinoses, són referides en la literatura com a símbol de perill o mort; i, finalment, una fulla de palma, amb la intenció de representar la victòria del pensament.

La peça mesura 30 mm de diàmetre i pesa poc menys de 13 g.⁴ Va ser editada pel taller Fonson de Brussel·les l'any 1910. Porta una anella per a penjar-la.

3. SOLVAY, L., *Godefroid Devreese 1861-1941*, Brussel·les, 1943.

4. CRUSAFONT I SABATER, M., *Medalles commemoratives dels Països Catalans i de la Corona catalano-Aragonesa (s. XI-XX)*, Barcelona, Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (Institut d'Estudis Catalans), 2006, p. 526 (ref. 1066).

No hi ha cap dubte que l'elecció de Devreese va ser encertada, perquè l'escultor va ser superior, en relació amb els seus homòlegs belgues del seu temps, en el camp del retrat. Va ser literalment incomparable i avui, amb la perspectiva que dona la història, veiem com les seves peces són exemples de com hi aportava un estudi atent de la fisonomia, penetrava en la psicologia del retratat, els donava la força de la composició i les dotava d'un realisme clar replet d'espiritualitat. En les seves obres sempre trobem el respecte per la línia bella, eloqüent i noble, la composició i la voluntat de no deixar res a l'atzar de l'execució. Devreese és considerat, avui, el renovador de l'art de la medalla a Bèlgica.

De fet, l'èxit de Devreese com a medallista va ser tan gran, des del primer moment en què van aparèixer les seves primeres peces, que hom s'habitua ràpidament a no veure en ell més que el medallista, oblidant la seva vessant d'escultor. Serveixi d'exemple l'article que Léon Tombu li dedicà a la revista *Clarté*, intitulat «Godefroid Devreese. Médailleur et sculpteur», quan l'artista tenia setanta-un anys.⁵ Devreese donà a l'art de la medalla belga una època daurada i una popularitat com no havia tingut mai.

Foto 3. El monument a Ferrer erigit a Brussel·les en la seva ubicació original.

5. El crític afirma que Devreese és, aleshores, un gran medallista de renom mundial i un bon escultor estatuari, massa poc conegut en aquesta vessant atès que la fama de medallista n'ha acaparat l'atenció en detriment de la seva producció escultural. TOMBU, L., «Godefroid Devreese. Médailleur et sculpteur», *Clarté* (Brussel·les), juny 1932.

Fotos 4 i 5. Un grup de persones contemplen els desperfectes ocasionats davant de l'ambaixada d'Espanya a París l'endemà de la manifestació de protesta per l'execució del pedagog.

Le Roux i una medalla com a record

Localitzada a França, aquesta petita peça que mesura 21 mm x 16 mm reprodueix el bust de Ferrer a la dreta inserit dins un cercle, evocant una medalla. Un enquadrament sobresurt al darrere i a la base hi ha escrit FRANCISCO FERRER. Al costat s'hi pot llegir la signatura Le Roux de l'autor, a qui no hem pogut identificar. El revers té la inscripció MONTJUICH 13 OCTOBRE 1909. És d'alumini i porta anella per a penjar-la.

Foto 6. Anvers i revers de la medalla de Le Roux.

No ens ha estat possible conèixer qui edità la medalla ni el motiu exacte, tot i que és possible que fos impulsada per alguna societat obrera o alguna associació vinculada al lliure pensament com a record de la desaparició del pedagog. Desconeixem si és una producció gal·la o d'un altre país francòfon, tot i que per la transcendència que la mort de Ferrer va tenir a França i pel fet que l'haguem trobat allà, creiem que va ser produïda en aquest país.

La posició del perfil de Ferrer ens fa pensar que Le Roux modelà el rostre basant-se en una fotografia, atès que hi ha diversos retrats del pedagog presos des d'aquest angle. La informació del revers ens indica que s'edità com a record del dia en que va desaparèixer.

CP (?) i la medalla a Ferrer

La posició institucional espanyola va ser ben diferent de la francesa i la belga, com és d'entendre, atès que era l'executora d'aquell crim injustificat. Per tant, no impulsà cap medalla i la que coneixem avui va ser editada, molt probablement, per alguna entitat amb pocs recursos que va voler retre un homenatge a Ferrer.

Coneixem la peça per una targeta postal que la reproduïx i que es conserva a l'Archivo General de la Administración del Ministerio de Cultura (caixa F/03254, sobre 27), a Madrid, i per la reproducció que en fa d'una altra (l'anel·la que la sosté és diferent) Miquel Crusafont a *Medalles commemoratives dels Països Catalans i de la Corona catalano-Aragonesa (s. XV-XX)*⁶ i a *El ressorgiment de la nació catalana*.⁷

L'esmentada targeta postal presenta l'anvers de la medalla amb el perfil de Ferrer a la dreta envoltat amb la inscripció HOMENAJE A F. FERRER GUAR-

6. Cit. *Supra*. CRUSAFONT I SABATER, M., *Medalles conmemoratives...*, p. 526 i 527 (ref. 1065).

7. CRUSAFONT I SABATER, M., *El ressorgiment de la nació catalana, resultat d'un esforç col·lectiu*. Sabadell, Museu d'Història de Sabadell, 1982, p. 20.

Foto 7. Targeta postal que reproduïx l'anvers i el revers de la medalla a Ferrer. © Ministerio de Cultura. Archivo General de la Administración, caja F/03254, sobre 27.

DIA i amb elements evocadors del personatge: un sol radiant cobert parcialment per núvols de tempesta, un llibre, un foli amb un tinter i una ploma, i unes branques de llorer. Està signada amb el monograma CP (o similar), que no hem sabut identificar. El revers de la medalla escenifica Ferrer dins un taüt, amb la Fama que anuncia al món la seva mort, la Justícia plorant als seus peus i dos nens com a representació del seu objectiu formatiu. Al fons, el castell de Montjuïc. Un filacteri indica: AL FUNDADOR DE LA ESCUELA MODERNA i a l'exerg les dates 1859 - 1909.⁸

Desconeixem la seva mida, però al revers de la targeta postal s'informa de forma general «DIJE de aluminio t. 30 mm» i «Bajorelieves sobre bronce t. 220 mm». Si prenem la primera dada com una referència a peces com la que ens ocupa, podem atribuir-li la grandària i el material. Porta una anella per a penjar-la.

Murányi, autor de la millor medalla a Ferrer

El drama de Ferrer va traspassar fronteres i, a banda de Bèlgica, en altres països li varen retre homenatge. Coneixem el cas d'una medalla editada a Hongria i d'excel·lent factura, sens dubte la millor de les quatre que comentem, obra de l'escultor i medallista Gyula Murányi (Budapest, 1881-1920). Es tracta d'una peça *uniface*, de 50 mm de diàmetre, de bronze i amb una bonica patina, que

8. Agraïm la col·laboració d'Edu Richard Simón, de la Biblioteca Francesc Ferrer i Guàrdia, per les dades facilitades en relació amb aquesta medalla.

Foto 8. Anvers de la medalla *uniface* de Gyula Murányi. Col·lecció Rossend Casanova, Barcelona.

presenta una figura masculina dempeus que sosté una torxa, símbol que evoca el coneixement il·luminat i la Ciència, així com el poder regenerador de la flama. Porta la inscripció IN MEMORIAM FRANCESCO FERRER a un costat i 1909 OCT. 13 a l'altre. Està signada MURÁNYI a la part inferior.

Gyula Murányi és un important escultor i medallista hongarès del període modernista. Es formà a Budapest, a París i a Viena. A partir de 1906 començà la producció de medalles i plaquetes, moltes de les quals es conserven a la Magyar Nemzeti Galéria (Galeria Nacional Hongaresa) de Budapest. D'ell coneixem altres medalles del mateix període i d'igual factura, és a dir, de pàtina, disseny i grafia semblants. És el cas de la dedicada al jutge i polític László Lukács (circa 1910) feta en bronze i amb la mateixa signatura; la plaqueta MORTUUS PRO PATRIA, NON FRUSTRA VIXIT, de 1916 que el l'escultor dedicà als morts de la Primera Guerra Mundial: HOC OPUS DOMINAE DORAE FAYER MAXIMA CUM REVERENTIA DEDICO JULIUS MURÁNYI MDCCCCXVI i que reproduïx figures masculines en idèntica posició a la medalla destinada a Ferrer; o la dedicada al director de la Biblioteca Municipal de Budapest i revolucionari socialista Ervin Szabó, en què una figura masculina, portadora d'una torxa, trenca una cadena en favor de les llibertats. Data de 1918 i inclou la inscripció IN LAUDEM MAGNAE REBELIONIS MURÁNYI FECIT.

Malauradament, no coneixem qui encarregà a Murányi la medalla a Ferrer ni el taller que l'edità, però per la data en què va ser feta tot fa pensar que, o va ser

realitzada per iniciativa del propi escultor, o li fou encarregada per alguna entitat o institució pública que, com en els casos anteriors, decidí no aparèixer esmentada.

Aquestes quatre medalles a Ferrer (només coneixem aquestes, però probablement no són les úniques)⁹ són un bon exemple de com des de diferents punts d'Europa, a partir de diversos objectius i interessos, es produïren quatre peces, totes diferents i alhora amb un contingut força semblant: retre un homenatge i recordar l'home que lluità i defensà la llibertat de pensament.

9. Per exemple, coneixem una placa fosa de 185 mm de diàmetre i amb una anella per a penjar-la, localitzada a França. Mostra el bust de Ferrer a la dreta i pesa 1.200 g. Sense signar.